

УДК 372.32

Наталія Павлюх, аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ-ДОШКІЛЬНИКА

У статті визначено сутність процесу соціалізації особистості і соціалізації дитини-дошкільника, зокрема, як передумови успішного усунювання індивіда на сучасному етапі розвитку суспільства. На основі праць учених проаналізовано стадії процесу соціалізації дитини, фактори та залежні від вікового етапу шляхи, методи, засоби включення дошкільника в соціальну взаємодію. Досліджено роль сім'ї як першого природного інституту соціалізації дитини та дошкільного закладу як наступного по значимості соціального мікросередовища дошкільника. Узагальнено передумови успішної адаптації дитини до соціальної спільноти.

Ключові слова: соціалізація, міжособистісна взаємодія, інститути соціалізації, соціальне мікросередовище, дитина-дошкільник.

Лит. 6.

Наталья Павлюх, аспирант кафедры общей педагогики и дошкольного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

СУЩНОСТЬ И СПЕЦИФИКА СОЦИАЛИЗАЦИИ РЕБЕНКА-ДОШКОЛЬНИКА

В статье определена сущность процесса социализации личности и, в частности, социализации ребенка-дошкольника как предпосылки успешного обобществления индивида на современном этапе. На основе трудов ученых проанализированы стадии процесса социализации ребенка, факторы и зависимости от возрастного этапа пути, методы, средства включения дошкольника в социальное взаимодействие. Раскрыта роль семьи как первого природного института социализации ребенка и дошкольного учреждения как следующей по значимости социальной микросреды дошкольника. Резюмированы предпосылки успешной адаптации ребенка к социальной общности.

Ключевые слова: социализация, межличностное взаимодействие, институты социализации, социальная микросреда, ребенок-дошкольник.

Nataliya Pavlyukh, Postgraduate student of the
General Education and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE ESSENCE AND SPECIFICITY OF THE SOCIALIZATION OF PRESCHOOLER

The article considers the essence of the individual socialization process and particularly of the child-preschooler's socialization, as the prerequisite of the successful socialization of the individual in the modern society. Based on the scientists' works, the stages of the child's socialization process, the factors and the age-dependent ways, the methods, the means of the preschoolers' inclusion in the social interaction are analyzed. The role of the family as the first natural institution of a child socialization as well as pre-school establishment as next social micro-environment of a preschooler in terms of the importance is researched. The prerequisites of the child's successful adaptation to the social community are generalized.

Keywords: socialization, an interpersonal interaction, socialization institutions, a social microenvironment, a preschooler.

Постановка проблеми. З перших днів свого існування людина знаходиться в оточенні інших людей, а, отже, включена в соціальну взаємодію. Людина – істота соціальна, її прогрес залежить не тільки від біологічних, а, передовсім, від соціальних законів. У процесі взаємодії з іншими людьми вона отримує певний соціальний досвід, який, будучи суб'єктивно засвоєним, стає невід'ємною частиною її особистості.

Особистість розвивається і вдосконалюється під впливом інших людей, пристосовується до виконання у суспільстві конкретних обов'язків, несе за свою поведінку, дії і вчинки певну відповідальність. Цей процес одержав назву

соціалізації, основним змістом якого є передача суспільством та засвоєння індивідом соціально-історичного досвіду, культури, правил і норм поведінки, ціннісних орієнтацій.

У даний час, коли науково-технічний прогрес досяг високого рівня розвитку, суспільству необхідна активна людина з високорозвиненим творчим потенціалом, здатна до швидкого прийняття рішень, гармонійної взаємодії з оточуючими, конструктивного вирішення проблеми пошуку відповідей на виклики сучасного суспільства.

Аналіз наукових досягнень і публікацій. Проблеми соціалізації особистості розглядалися

з філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних позицій. Серед учених, які суттєво вплинули на дослідження проблеми соціалізації, слід назвати Б. Ананьєва, Е. Еріксона, Р. Бернса, Дж. Міда, Т. Парсонса, С. Рубінштейна, Г. Тарда, З. Фрейда та ін. Загальній соціалізаційній проблематиці присвятили свої роботи Г. Андреєва, М. Євтух, С. Русова, А. Мудрик, С. Савченко, В. Семенов, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський та ін.

Соціально-психологічні аспекти соціалізації з урахуванням вікових особливостей розкрито в працях В. Абраменкової, К. Альбуханової-Славської, І. Беха, Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, А. Капської, І. Кона, О. Конона, В. Кудрявцева, М. Лісіної, О. Леонтєва, В. Мухіної, М. Міда, М. Осоріної, А. Петровського, І. Рогальської, І. Печенко, Т. Поніманської, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича, Д. Фельдштейна та ін.

Особливе місце серед досліджень проблем соціалізації особистості займають роботи, присвячені соціалізації дітей та молоді, авторами яких є: Г. Беленька, А. Богуш, Л. Варяниця, О. Вишневецький, Н. Гавриш, С. Курінна, Н. Лисенко, Т. Логвиненко, Н. Побірченко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко, С. Сайко та ін. [1,4].

Мета статті. Аналіз сутності процесу соціалізації дитини-дошкільника та дослідження специфіки адаптації дитини до соціальної спільноти в залежності від стадій, факторів, інституцій згаданого процесу.

Виклад основного матеріалу. На думку багатьох учених (Л. Божович, Л. Венгер, Л. Виготський, А. Леонтєв, М. Лісіна, Д. Ельконін, С. Рубінштейн та ін.), перші роки життя – це критично важливий період для соціального, інтелектуального та особистісного розвитку. Саме в дитячому віці у людини формується самосвідомість і закладаються перші уявлення про саму себе, утворюються стійкі форми міжособистісної взаємодії, моральні і соціальні норми.

Вчені Ч. Кулі, Дж. Мід та інші прихильники моделі “міжособистісного спілкування” вважають, що “особистість виростає з множини інтеракцій людей з оточуючим світом, у результаті яких вона навчається дивитися на себе очима інших, тобто думати про себе як і про інших, а також розуміти поведінку інших людей” [4, 13]. Зокрема, Дж. Мід виділяє три стадії соціалізації. На першій з них – імітації – діти копіюють поведінку дорослих, не завжди розуміючи її. На другій – рольових ігор – діти, виконуючи в іграх дорослі ролі,

“примірюючи” їх до себе, вчаться надавати своїм думкам і діям такого самого значення, що й дорослі. На третій, завершальній стадії – колективних ігор – дитина до розуміння очікувань окремих людей додає групові очікування. Дотримання правил рольових та колективних ігор підготовляє дітей до виконання правил гри в суспільстві, закріплених у законах і нормах. Тим самим здобувається почуття соціальної ідентичності.

Проблема соціалізації особистості дошкільнят є однією з базових у дошкільній педагогіці та віковій психології, оскільки успішність її розв’язання визначає можливість особистості повноцінно функціонувати в суспільстві як активний суб’єкт. Від ступеня соціалізації залежить те, наскільки гармонійно розвиненим буде дошкільник, засвоюючи на початкових етапах процесу соціалізації норми та установки, необхідні для того, щоб стати повноцінним і рівноправним членом свого соціального середовища.

Соціалізація дітей дошкільного віку – процес складний, тривалий і багатоплановий. Це важливий крок на шляху входження у зовнішній світ – неоднозначний і незнайомий. У залежності від успішності адаптаційного процесу дитина поступово приймає на себе певну роль у суспільстві, вчиться вести себе у відповідності з вимогами соціуму, постійно утримуючи хиткий баланс між ними і власними потребами. Ці особливості у педагогіці називають факторами соціалізації. Останні поділяємо на *зовнішні*, до яких відносимо сім’ю, дитячий колектив (припустимо, у дворі), центри раннього розвитку, гуртки за інтересами, дитячі дошкільні установи, а також культуру і релігійно соціальної групи, та *внутрішні* – індивідуальні особливості дитини, які безпосередньо впливають на формування у неї картини світу і визначають стиль переживання міжособистісних відносин.

Говорячи про передумови, методи, шляхи та засоби соціалізації особистості дошкільника, слід зважати на те, що вони безпосередньо залежать від вікового етапу розвитку і визначаються типом провідної діяльності. Так, для дитини у віці до одного року головним і майже єдиним інститутом спілкування є сім’я. Саме крізь призму сімейних відносин і цінностей дитя сприймає і засвоює базову інформацію про навколишній світ, у неї формуються певні шаблони поведінки.

Після року і приблизно до трьох років у дітей з’являється потреба в спілкуванні в дитячому колективі. Саме тому важливо створити умови для можливості повноцінних міжособистісних

комунікацій – тобто водити дитину в групи раннього розвитку, на дитячі майданчики, в дитячий садок. Там діти вчать спілкуватися з ровесниками, вчать один одного простих норм співжиття у суспільстві, наприклад, того, що потрібно дружити, ділитися, співпереживати.

Від трьох до шести років головним засобом пізнання світу для дитини стає власна мова. Дошкільник вчиться ставити запитання, будувати діалог, аналізувати знання, отримані вербальним шляхом, розуміти інтонаційну специфіку мови.

Важливо пам'ятати, що на кожному віковому етапі соціалізація дошкільника відбувається, головним чином, через гру. Саме тому вченими та педагогами-практиками постійно розробляються нові й удосконалюються вже існуючі методики розвитку, спрямовані на те, щоб подати інформацію в простій, доступній, ігровій формі – тобто тій, яка буде цікавою і нестиме розвивальний потенціал.

Першим природним інститутом соціалізації для дитини виступає сім'я, яка протягом усього життя є тим мікросередовищем, на тлі якого відбувається особистісне зростання людини. Батьки – найближчі та найрідніші для неї люди. За допомогою батьків маленька дитина задовольняє потреби в психологічній захищеності, емоційному спілкуванні. Ж. Піаже писав: "...Розмовляючи зі своїми близькими, дитина кожної миті спостерігає, як підтверджуються або заперечуються її думки, і вона поступово відкриває величезний світ сторонніх відносно себе думок, що дають їй нові відомості або впливають на неї" [6, 217]. Водночас, на соціалізацію особистості, зокрема дитини-дошкільника, здійснює неабиякий вплив домашня атмосфера: стиль взаємовідносин у сім'ї, психологічний клімат, ставлення дорослих до різних подій, явищ суспільного життя, до інших людей, родинно-побутова культура тощо. Дитина в сім'ї "приміряє" себе до суспільства, а це, своєю чергою, стимулює її соціальну активність.

На жаль, треба констатувати той факт, що сім'я може як сприяти процесам розвитку дитини, так і стримувати їх. В умовах сьогодення реальне становище дітей дає змогу фіксувати значні обмеження, недостатнє забезпечення як матеріальних, так і духовних ресурсів, які необхідні для повноцінної соціалізації в сучасних складних умовах. "Соціальні сироти", "безпритульні", "безоглядні", "жертви насилля" – це далеко не повний перелік дітей, що опинилися в складній небезпечній ситуації, яку вони не спроможні розв'язати самостійно. При цьому найбільш вражаючим є те, що серед цих

дітей 15 % (за даними соціальних органів) – діти дошкільного віку" [5, 49].

Безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх виховних функцій, жорстоке поводження з дітьми, наявне фізичне та психічне насильство, агресія в неблагополучних сім'ях, звичайно, блокує процес соціалізації дитини. Проте навіть в цілком благополучних сім'ях викликає тривогу зменшення тривалості та значне збіднення змісту спілкування членів родини, зникнення спільних форм діяльності батьків і дітей, що призводить до того, що між ними не складаються близькі довірливі стосунки, які необхідні для повноцінного процесу соціалізації.

Наступним соціальним мікросередовищем для дитини є дошкільний навчальний заклад – середовище, де вона продовжує отримувати елементарні знання, уміння, навички, які гарантують формування в неї здатності орієнтуватися в довкіллі, набувати життєвого соціального досвіду, адекватно реагувати на явища, події, людей, предметний світ.

Під впливом дошкільного навчального закладу в дитини формується свідоме ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми, відбувається становлення позитивного образу "Я", формування почуття гідності та власної значущості серед інших людей. У дошкільника формується адекватна самооцінка, прагнення до збереження свого "особистого простору", усвідомлюється поведінка з урахуванням можливих реакцій інших людей, виховується уміння пристосовуватися до життя в нових соціальних умовах, а також формується вміння протистояти негативним впливам незнайомих, коректно припиняти неприємне спілкування тощо.

Із вступом до дошкільного навчального закладу в мікросередовищі дитини з'являється важливий дорослий – вихователь. Від спілкування з ним, його поведінки залежить ефективність соціалізації дитини. Педагог-дошкільник тепер заміняє маму, батька чи інших членів родини і дуже важливо, щоб його соціальний статус кардинально не відрізнявся від "домашнього", інакше дитина може розгубитися і "загубитися" в соціальній орієнтації.

Слід зауважити, що значущим фактором соціалізації в цьому соціальному середовищі є дитяче співтовариство. Спільні види діяльності, які виникають під час взаємодії дітей дошкільного віку, виробляють у дитини необхідні навички соціальної взаємодії, уміння підкорятися колективній дисципліні та водночас відстоювати власні права, співвідносити власні інтереси із

суспільними [2, 119]. Доречно про таке спілкування дітей висловився Ю. Волков: "...Притягуючи один одного, як крапельки ртуті (й знаходячи в реакції інших підтвердження власному існуванню), діти прагнуть виявити свою особистість як індивідуальність, вимагаючи від інших підтримки соціального стандарту" [3, 85].

Висновки. Отже, для дитини, що соціалізується, відповідними еталонами зміни соціального середовища є сім'я, дошкільний заклад, найближче оточення. При переході до іншого соціального середовища дитина переживає кризу входження в нову соціальну спільноту, процес адаптації, "розчинення" в ній. Таким чином соціальне середовище може як сприяти процесу соціалізації, так і стримувати його. За умови відповідності соціального середовища соціальним потребам дитини цей процес відбувається ефективно. У випадку несприятливих впливів соціального середовища процес соціалізації дитини хоча й відбувається, проте часто набуває рис нестабільності, некомфортності, соціальної малоцінності, навіть злочинної спрямованості. Тому дитина успішно пройде всі етапи соціалізації лише за умови наявності відповідного соціального середовища, цілеспрямованого виховання та навчання.

1. Бобак О.Б. Педагогічні засади соціалізації дітей дошкільного віку в сім'ї у II-й половині ХХ століття: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Бобак Оксана Богданівна. – Дрогобич, 2015. – С. 4.

2. Богуш А.М. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гаврик та ін. За заг. ред. Гаврик Н.В. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с. – С. 119.

3. Волков Ю.Г. Социология в вопросах и ответах / Ю.Г. Волков, И.В. Мостовая. – М.: Гандарика, 1999. – 349 с. – С. 85.

4. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посібник / М.П. Лукашевич. – К.:ІЗМН, 1998. – 110 с. – С. 13.

5. Печенко І.П. Дитина в сучасному соціально-педагогічному просторі: проблема захисту прав / І.П. Печенко // Зб. наук. пр. Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. Серія "Педагогічні науки". – Полтава, 2005. – №6(45). – С. 45 – 53.

6. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже; пер. с англ. и фр. – М.: Международная пед. академия, 1994. – 476 с. – С. 217.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2016

"Пізнай свій край ... себе, Свій рід, Свій народ, свою землю – і ти побачиш шляху життя. Шлях, на якому найповніше розкриються твої здібності. Ти даси йому продовження, вторгавши стежину, Із тієї стежини Вже рушили у життя твої нащадки. І також будеш ти".

*Григорій Сковорода
український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог*

"Головний зміст і мета сімейного життя – виховання дітей. Головна школа виховання дітей – це взаємини чоловіка і дружини, батька і матері".

*Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист, письменник*

"Сім'я – маленька держава, яка має свої закони, права і обов'язки, традиції, що передаються від роду до роду, цінності. Сім'я – не осередок держави. Сім'я – це держава і є".

*Сергій Довлатов
письменник та журналіст*

"Розум багатіє від того, що він отримує. Серце – від того, що воно віддає".

*Віктор Гюго
французький письменник, драматург, поет*

